
MEDLEMSBLAD

EN NY SOMMERSESONG STÅR FOR DØREN

I skrivende stund er det strålende solskinn og mange varmegrader, og vi er gått inn i den første vårmåned. Det er tid for å glede seg til, og planlegge sommeren.

Vi i Historielaget er godt i gang med planene. Årsmøtet med oppsummeringen for 1998 er unnagjort. Året gikk stort sett som planlagt, selv om vi ikke akkurat hadde værgudene med oss hele tiden.

Laget seiler fortsatt i medvind, iallfall om en skal dømme etter oppslutningen. I marsnummert for to år siden var vi stolte av å ha fått medlem nr. 300. Nå passerer vi snart 400, lista over nye medlemmer i dette bladet inneholder 20 navn! Det blir mange å holde orden på og sende ut blad til. Men vi har oppdatert oss og lar trykkeriet stifte og gjøre bladet helt ferdig, og med Wenches adresselapper har vi forenklet arbeidet.

Vi er optimister og har tenkt å fortsette med blad på 20 sider, så vi har plass til mye stoff og trenger stadig bidrag.

Vi håper dere leser om våre tiltak, og slutter opp om dem.

Vi sees i sommer!

Nr. 80

Mars 1999

NYTT FRA LAGET

Austmarka Marken lørdag 21. august 1999.

Siden Austmarka Marken i fjor ble en suksess, tross været, vil Austmarka Historielag også i år arrangere marken.

Vi vil også i år prøve å gjenskape en atmosfære fra gamle dager, med den tidens klær, fesjå, salgsboder, taterfølge, matservering m.m.

Vi vil også oppfordre publikum som har lyst og tilgang, til å kle seg i svunne tiders antrekk, og det hadde vært hyggelig om de som har veteranbiler hadde kommet med dem.

Hvis det er noen som ønsker å ha en salgs-bodplass, kan det meldes ifra til

Aud Dybing, tlf. 91 15 57 02

Wenche Lønhøiden, tlf. 62 82 83 85, faks 62 82 60 55

Nye medlemmer.

Ola Fagernes, Merete Larsmon, Reidar Trosholmen, Tore Skoglund, Einar Kjensli, Siv Nilsen, Peter Meyer, alle Austmarka. Terje Kisamoen, Turid Høiby, Bodil Myhrer, alle Kongsvinger. Harald Sjøvika, Oslo. Synnøve Haakerud, Oslo. Elisabeth Bjertnes, Lom. Kim André Larsen, Skotterud. Solveig Kolstad, Åbøgen. Hallvard Olsrud, Åbøgen. Nanny Lysen, Lunderseter. Knut Lilleberg, Lunderseter. Tove Habberstad, Sarpsborg. Britt Bergflødt, Lier.

Gaver til laget.

Fra Aksel Olsson: Merkeøks fra Billerudbolaget.

Fra Ingfrid Dreyer: Elektrisk komfyr fra 1935.

Åpent på postkontoret.

Vi har åpent torsdager kl. 10.00 - 13.00 og 18.00 - 20.00 ut april. Deretter åpner vi igjen i oktober.

Holmen mølle.

Endelig ser vi en mulighet for at Holmen mølle kan bli tatt vare på og satt i stand. Peter Meyer, den nye eieren av mølla, er villig til å inngå et samarbeid med Historielaget. Det er søkt fylket om et større beløp (vel 200.000 kroner) til restaurering av mølla. Syver Gylderud har utarbeidet en

vel dokumentert søknad, og nå er vi svært spent på om fylket gir oss tilskudd.

Kiosken Kiærbua.

Laget har kjøpt kiosken ved Bygdetunet av Per-Erik Johnsrud for 10.000 kroner. Styret fant det riktig å erverve kiosken, ettersom den ligger helt inntil tun-området. Dessuten kommer den til nytte for oss ved servering under arrangementer. Det er også mulig å flytte/videreselge den.

På jakt etter kulturminner.

Søndag 18. april inviterer vi deg til skogstur på jakt etter kulturminner. Markarbeidet med det digitale kartverket for Austmarka skal være avsluttet i august, så tida begynner å løpe. Historielaget vil yte sitt bidrag til dette ved å samle folk en 4-5 timers tid for å saumfare ett av skogområdene i bygda.

Oppmøte blir ved gamle Brødbøl Samvirkelag kl. 9.00. Derfra får vi anvisning hvor vi skal gå i terrenget. Kulturminner kan være nedlagte boplasser, steinrøyser, fangstgroper, kull- og tjæremiler, gravplasser m.v. Ta med niste og kombiner trinturen med kulturarbeid og sosialt samvær.

Apropos kulturminner.

Johan Åsli fortalte at han hadde kommet over en gammel hustuft (grunnmur) ved et sted som heter Trehjørningen på oversida av Åsli. Navnet har stedet fått fordi tre stier møtes der. Johan mente også at det trolig har vært et heim ved Kvernberget ved Austgårdåa.

Årsmøtet.

Søndag 24. januar ble Historielagets årsmøte avviklet i Samfunnshuset. Oppslutningen var god, idet 37 medlemmer var møtt fram. Og som vanlig ble det et rolig årsmøte uten store debatter. Beretninger og regnskap ble enstemmig godkjent.

Møtedeltakerne så nok mest fram til siste del av programmet, som var foredrag om trolldom og overtro ved universitetslektor Ronald Grambo. Og Grambo skuffet ikke sine tilhørere. Han har en levende måte å fortelle på, uten manuskript. Mange historier, trolldomsformler og ritualer var hentet fra vårt distrikt.

Oddvar Jakobsen, som har sittet i 15 år som leder sammenhengende, nektet nå gjenvalg. Åge overrakte blomster og takkens ord og sa bl.a. at lagets aktivitet og sterke posisjon fortalte tydelig hvilket arbeid Oddvar har utført.

Det nye styret ser nå slik ut:

Åge Sørmoen, leder. Syver Gylterud, nestleder. Wenche Lønhøiden, kasserer. Lise M. Bekkengen, sekretær. Styremedlemmer: Arve Haugen, Aud Dybing og Roger Linna. Varamedlemmer: Finn Sollien, Elisabeth Olsen og John Haget.

Undergrupper:

Kulturminnesmerker: Arve Haugen, Syver Gylterud, Roger Linna, Rolf Utgård, Svein Østlie.

Bilder, intervjuer: Oddvar Jakobsen, Finn Åberg, Åge Sørmoen.

Finnskogleden: Kjell Finbråten, Kjell Sørmoen, Ottar Wilhelmsen, Leif Helge Nabben.

Tunkomite: Oddvar Jakobsen, Erik Hauger, Rolf Utgård, Øyvind Lund.

Slektshistorie: Finn Sollien, Rolf Amundsen, Liv Løvtjernet.

Valgkomite: Tor Eivind Pramm, Per Skoglund, May Britt Lia.

Revisorer: Erik Hauger, Ivar Johansen.

Økonomien i laget må sies å være god. Regnskapet viser et overskudd på vel 27.000 kroner. Dessuten har vi øremerkede midler for Sikåa med 6.500 kroner og for Bygdetunet med vel 80.000 kroner. Budsjettet for neste år balanserer på 67.800 kroner. Vi merker oss at det er avsatt 15.000 kr. til kjøp av datautstyr.

Beretningen for 1998 forteller om stor aktivitet: fest, friluftsgudstjeneste, medvirkning Austmarkadag, Marken, sommertur, begynt arbeid med dansepaviljongen "Stråhatten", kølabrenning, åpent hus i gamle postkontoret, lotteri m.m. Dessuten er det nedlagt et stort arbeid i de forskjellige undergruppene.

Arbeidsprogrammet for 1999 går ut på å videreføre arbeidet på alle områdene. Vi merker oss at det er planer om å arrangere nyttårsfest, som kjent er det i år noe spesielt med den kvelden. Sommerturen går i år til Danmark, det eneste nordiske landet vi ikke har besøkt.

HUS ER FLYTTET/REVEI

Abrahamstorpet. Fra nordre torpet flyttet Elin og Eyolf Hjalmarsen i 1947. Deretter bodde Emilie og Lars Nabben der noen få år. I søndre bodde Helga og Einar Eriksen fram til 1955. Både Eyolf og Einar med familier bygde hus framme i Varaldskogen. Så snart husa i Abrahamstorpet var fraflyttet, ble de fjernet og jorda tilplantet med skog. To av de største plassene på Varaldskogen ble utradert som heim og jordbruk. Hva skjedde så med alle bygninger der? De dårligste og minste ble nok stående igjen og råtne, mens resten ble tatt vare på.

Tømmerlåven i nordre var i god forfatning, satt opp i 1939. Den ble solgt til Einar Kvernmoen. Hva han brukte den til er uvisst. Bua endte som hytte ved Mosevatnet, satt opp av Laura Kjellers sønn med etternavnet Gjester. Stua var i dårlig forfatning og ble brent.

I søndre Abrahamstorpet ble stua, låven og sommerfjøset solgt til Oskar Kjeller, uvisst hva tømmeret ble brukt til. Bryggerhuset ble satt opp som hytte ved Trosholmen av Ole Øieren. Også bua havnet som hytte ved Møkeren, ved Langtangen, eid av Olaf Engebretsen. Brakka ved Emtdammen like ved ble flyttet til skytterbanen på Øiermoen.

Rettelser. Fra medl.blad nr. 73: Jernbua ved Sikåa ble flyttet i 1931 (ikke 1937) av Kasper Karterudseter og satt opp på Li. Harald Linna bodde der en stund. Einar Fjeld Li kjøpte stedet i 1938.

Fra nr. 75: Bua i Varaldskogberget ble flyttet til Hågenrud i Nord-Odal (ikke Helgedagsrud)

Åge

TATERMUSEUM PÅ ELVERUM

Noen vil sikkert reagere med forundring: Skal virkelig taterne komme på museum? Men taterne har i noen år hatt en organisasjon - Romanifolkets Landsforening, - og de søkte om støtte fra forskjellig hold, de ønsket en egen avdeling ved Glomdalsmuseet. Våler kommune ba museet om et møte, og dermed var en prosess i gang. Stat og fylke støttet tiltaket, og en prosjektgruppe ble nedsatt. Den er nå kommet med et forprosjekt for et

"Dokumentasjons - og formidlingssenter for taterkultur på Glomdalsmuseet", som den litt lange og kronglete tittelen er. Tanken er å bygge om museets prisbelønte danserestaurant fra 1960 til et slikt museum.

Delvis som en følge av dagens innvandring er det stor interesse for minoritetskulturer i våre dager. Når vi snakker om et flerkulturelt samfunn, er det nyttig å tenke på at Norge gjennom mange århundrer har hatt folkegrupper med svært ulik kulturell bakgrunn. Det er nok å minne om finnekulturen og den sørsamiske kulturen, for å nevne noen som Glomdalsmuseet allerede arbeider med. Når det gjelder taterne, er det meningen at det nye museet skal ta for seg hele landet.

I beynnelsen av februar var Oddvar og jeg en tur til Glomdalsmuseet. De ønsker et samarbeid med lokale historielag. Vi ble mottatt av to som arbeider med prosjektet, fotograf Burny Iversen og musikeren Lasse Johansen (kjent fra "Ole Ivars"). Lasse er en viktig medarbeider som bindeledd mellom museet og taterfolket, han var blitt "tater på heltid" som han selv sa. Vi reagerte litt på at de brukte ordet "tater". Det er jo også brukt nærmest som et skjellsord, men det var et bevisst valg, fikk vi forklart. Det skal nå være navnet på folkegruppen, og skal ikke bety noe annet

Lasse arbeider også med innsamling. Det arbeidet har pågått parallelt med prosjekteringen. De har først og fremst samlet gjenstander: drakter, trådarbeider, smykker, nysølvarbeider som kaffekverner, snusdåser, seletøy, ulike knivtyper, blikkarbeider, og redskaper som de har brukt. Hittil er det samlet ca. 50 gjenstander, noen timer lydopptak med intervjuer, bilder og noe visetradisjon. Laget vårt har nå bidratt med noen bilder og en del avisutklipp, og de ville ha mer.

Lasse bodde sammen med sine foreldre og 3 søsken hos Thorvald Bruket i 1960-62. Faren ble kalt Arne, men het Axel Rolander Johansen. Lasse mente at faren hadde sunget inn flere sanger på lydbånd en gang i et festlig lag. Hvis det båndet fortsatt eksisterer, er han svært interessert i en kopi. Lasse gikk på Brødbøl skole, og der ble det tatt noen bilder 17. mai 1961 eller -62. Disse er han også interessert i.

Derfor går oppfordringen til folk i bygda, spesielt i Brødbølkretsen: se etter om dere har noe av dette, eller tenk etter om dere skulle vite om noen

som kunne ha det. Gi beskjed til Oddvar eller noen i styret, så tar vi kopier og formidler det videre.

Ellers er de altså interesserte i alt som angår taterne. Jeg kan tenke meg at det finnes flere bilder, og at det lever mange fortellinger om taterne og deres liv er jeg helt sikker på. Amund Engs fortellinger i medlemsbladet har de fått greie på. Alle bladene finnes i biblioteket på museet.

Jeg håper at denne oppfordringen vil gi noen resultater. Det ville være hyggelig for oss om vi kunne bidra litt til det store prosjektet som nå er i gang på Elverum.

Helt til slutt: Fra gammelt av har taterne delvis vært en forfulgt folkegruppe, og mange skremselshistorier er knyttet til dem. Det er mange myter ute og går. Og taterlivet hadde sine mørke sider, men også sine lyse. Det er viktig at alt kommer fram, slik at hele bildet blir så riktig som mulig.

Finn Åberg

SLIK VAR DET - SLIK BLE DET!

Vi prøver å vandre tilbake i tiden, - til året 1870. Da ble min bestefar, Martin Eriksen født på Gylterud. Hans far var Erik Engebretsen Gylterud, og hans mor var Kari Forsdatter Roskjølen fra Eidskog. Erik Engebretsen var av den gamle Gylterudslekta, som hadde vært her siden 1600-tallet. Går vi 6 slektsledd bakover fra ham, finner vi Erlend Gudmundsen som kjøpte Gylterud i 1689. Han kom fra Gjermshus og det påstås at hans mor var datter av Hans Ausbøl (Skinnarbøl), som hadde vært lensmann i Vinger. Dette slektskapsforholdet er både innviklet og noe usikkert, så jeg tror at vi skal la det ligge.

Vi kan kanskje nevne at Martins bestemor var Marte Arnesdatter Brødbøl. Hun var av den gamle Brødbølslekta som hadde vært der siden 1500-tallet. Da bestefar Martin ble født i 1870, var nok Gylterud ei grend som besto av en håndfull gårder og bruk. De fleste som bodde her var nok av samme slekt og opprinnelse. Eiendomsforholdene var veldig kompliserte med mye teigblanding og deleie. Men hovedbolet hadde nok opprinnelig vært stort med grense i sør til Brødbøl, i nord til Kolbjørnsrud, i øst til

vassdraget og i vest til Billingen. Her lå en husmannsplass som ble kalt Gylterudstrand.

Martins far hadde gården Ellefsrud (Øllersju) gardsnr. 65, bruksnr. 9. Dette stedet solgte han i 1879 og familien flyttet til Sørums, en husmannsplass under Karterud. Martin var da 9 år. 8 år senere døde Martins far, bare 49 år gammel, og så satt enka Kari igjen med ungeflokken på Sørums. Martin hadde 8 søsken, men 6 av dem reiste til Amerika og to døde unge, slik at etter noen år var Martin alene med sin mor.

Sørums var som nevnt husmannsplass under Karterud, og Martin måtte allerede som 17-åring utføre de plikter som dette førte med seg. Hovedbygningen på gamle Karterud står idag på Folkemuseet på Bygdøy. En gang Martin var der og ville inn å se, var det låst. "Det speller ingen rolle", sa han, "for der har je eti så mye graut så der veit je hossen det ser ut".

Det trengtes kjerring på Sørums, og Martin hadde truffet Agnes Hansrud fra Brandval, som var tjenestejente hos Moakara (antagelig Brødbøllmoen). Han sa til henne at om hun ville gifte seg med ham så fikk hun møte ham på et avtalt sted, eller så var det ikke mer å prate om. Hun møtte opp og det ble giftermål. Det ble grunnlaget for en stor og tallrik familie. Martin ville kjøpe Sørums av Edvard Karterud og ikke gå som husmann. Men Edvard ville ikke selge, og det ble til at Martin kjøpte Tjernsmo av Jacob Snipmoen og bygde der i 1924. Så ombestemte Edvard Karterud seg og Martin fikk kjøpe Sørums og flyttet tilbake dit.

Martin hadde en mangelfull skolegang. Han fortalte at han hadde gått på skole i 12 dager - han fikk ikke tid til mer. Men han hadde Katekismaen med seg som gjetergutt og leste av og til. Han hadde smakt tobakk en gang i livet, og da gjaldt det et veddemål om 5 øre for å røyke en pipe med skråtobakk. Han vant veddemålet, men ble sjuk og kastet opp i lua si. Da var han kurert for tobakken.

Martin var skogskar og hestekar og byttet ofte nest, også med tatere. Han måtte ha raske og sterke hester som lå først i rekka, både i skogskjøring og i plankekjøring fra Kiarsaga til Åbogen stasjon. Han hadde sterk vilje og ga aldri opp, og det går mange historier om det. En dag han kjørte hesten sin halt dro han helt til Skarnes i Odalen og kjøpte seg ny hest, og var i arbeid hjemme dagen etter. Jeg husker at han kom leiende med en hest han hadde kjøpt hos Sæteren ved Skotterud, og hadde gått fram og tilbake

på dagen (ca. 4 mil). Da var han mellom 70 og 80 år. En gang han arbeidet på et sagbruk ved Dalshølet vest for Åbogen, gikk han heim ei natt, for å se til ei ku som skulle kalve. Dagen etter var han i arbeid på sagbruket igjen.

Under tømmerhogst ved Bengtstorpet hogg han av seg ei tå. Han tok av seg skoen og tømte tåa ut, hogg ferdig treet og gikk heimatt så blodet "skvåpa" i skoen. Han bandasjerte foten og gikk til doktoren på Jansrud dagen etter. Onkel Hans var med så han bevitner at det er sant.

Martin var meget ærekjær og ønsket å få penger i banken. Han lånte 100 kr. av lærer Svåsand og satte disse i banken. Så betalte han pengene tilbake til Svåsand i faste avdrag. Dette fortalte Ole Ingelsrud (svigersønn til Svåsand) i Martins begravelse.

Da avisen Glåmdalen kom for å skrive om ham på hans 90-årsdag, måtte de hente ham i potetåkeren. Det ble nok en skål for 90-åringen, for i Glåmdalen sto det skrevet slik: "Drammeglasset virker uvanlig spinkelt i Martin Sørums veldige neve".

Martin var i fullt arbeid i hele sitt liv. Han passet klokka nøye og sto på til han døde i 1963, 93 år gammel.

Ole A. Svendsen

JA DE PENGA - JA DE PENGA

Jeg sitter bingovakt en lørdag formiddag, og den monotone stemmen bak mikrofonen forkynner: Ivar 32 - tre - to, Birger 79 - sju - ni. Tallene dukker opp på skjermen oppunder taket samtidig som en kan lese: Spill 5, 1. rad, 4. trekk. Ivrigt, overspente spillere stryker tall på blokkene, det er taust i lokalet inntil stillheten brytes av BINGO!

Jeg har god tid, og tankene svirrer i bevisstheten og er innom mange områder for å samles om spørsmålet: Hvordan har foreninger og lag skaffet seg penger opp gjennom årene? Spørsmålet har ført til nedenstående innlegg.

Ragnhild H. Fagernes har protokollene til Nordre Austmarka Misjonsforening, og disse får jeg lånt. Mye interessant stoff åpenbarer seg og kan være grunnlag for seinere innlegg i Medlemsbladet. Den eldste protokollen innledes med:

"REGLER FOR ØSTMARKENS MISSIONSFORENING". Etter 6. og siste § kan leses følgende: "Østmarkens Missionsforening der stiftedes den 13. Marts 1881, ved hvilken Anledning Efternevnte valgtes som Foreningens Bestyrere, B. Iversen, Gjermund Aarnes, G. O. Solberg, S. Simensen, Martin M. Kritberget".

Fra møtet den 24. juni 1881 forteller protokollen at "I den ved Kirkens Dør udstillede Bøsse indkom Kr. 12,12".

I møtet den 24. juni 1883 "holdtes Missionaution over de indkomne Gaver, der solgtes til et Beløp av Kr. 65,80".

Det står ingen ting om loddsalg, så det ser ut som inntekten basertes på frivillige pengegaver ved bruk av bøsser ved kjerkedøra slik vi ser i mange kirker også i dag, og dessuten ved auksjoner på møter. Det var ellers vanlig med kollekt, og spesielle kollektbøsser ble brukt. Enkelte bedehus har fortsatt slike bøsser stående til bruk.

Symøter.

Fra protokollen til Austmarka Sanitetsforening henter jeg: "Aar 1907 den 4de februar samledes en del kvinder på Solberg for at stifte en forening til arbeide for og innsamling av midler til en privat sykepleierske." Foreningen sluttet seg til Norske Kvinners Sanitetsforening i 1911. Finn hadde forresten jubileumstale om Varald Sanitetsforening i nr. 78 av Medlemsbladet for å vise til den foreningen.

I vedtektene for Austmarka Sanitetsforening står det bl.a. at det skal holdes SYMØTE en gang i måneden. Møtebetegnelsen sier mye om hvordan sanitetsforeningen arbeidet for å skaffe penger. På møtene og heime laget medlemmene håndarbeidsgjenstander som skulle loddas ut og trekkes på en større basar. I god tid før basaren sirkulerte loddbøker i bygda på samme måte som vi kjenner i dag. Der holdes tradisjonen ved like.

Symøter er også vedtektsbestemt i protokollen til Skullerud skoles foreldrelag, der kan en lese:

"24 kvinner samlet til møte i Skullerud skole søndag 30. januar 1938 hvor Skullerud skoles foreldrelag ble stiftet.

- Det holdes symøte hver 14de dag.

- Det holdes utlodning på hvert møte."

Foreldrelaget arbeidet etter samme lesten som Sanitetsforeningen, men presiserer at det skal være utlodning på hvert møte.

Når vanlige loddbøker som vi kjenner i dag, ble tatt i bruk, er vanskelig å si. I den forbindelse forteller Karin - kona - at som småjente var hun med mor si på møte i en kooperativ forening. De klippet lange strimler av papir, gjerne margin fra ei avis, skrev tall på strimlen, rullet denne sammen og klippet av nummer etter hvert som folk kjøpte lodd.

Jeg husker at som smågutt ble det brukt åresalg i visse foreninger. Men det er først i den seinere tida at åresalg har tatt over for alvor og forenklet loddsalg og trekning. Nå er det sjelden med B - RØD LAPP NR 10 har vunnet fruktkørja.

Utenom loddsalg og basarer har vi en annen form for å skaffe inntekter. Den formen er allerede nevnt i forbindelse med Misjonsforeningen, men jeg vil også ta med noe fra protokollen til Mengkroken Landarbeiderforening som forteller:

"Aar 1928 den 15. januar avholdt Mengkroken Landarbeiderforening generalforsamling på Tomteberget hvor Hildor Tomteberget ble enstemmig valgt til formann."

I møtet 15.3.28 ble det enstemmig besluttet "at avholde pakkefest til inntekt for foreningen."

Pakkefesten minner om "Missionsautionen", for pakkene ble sikkert solgt til høgstbydende. Pakkefest eller auksjon var mer utbredt før i tida enn nå. Sjøl var jeg med på en slik under krigen. Det var i lokalet på Edsberg, og jentene hadde med seg pakker med mat, smørbrød eller kaker. Jeg ser skoeskene for meg ennå. Gutta skulle by på pakkene, og i pakka lå navnet på giveren. På det viset kunne nærmere bekjentskap stiftes og romanser oppstå.

Dansefester

Foreninger eller lag som idrettslag og skytterlag uten faste møter med loddsalg o.l. arrangerte dansefester. Det var lokaler eller dansebaner i nesten hver krets i bygda. I dag er det bare Bergkollparken som kan kalles dansebane. Jeg kan forresten ta med at Historielaget holder på med gjenreisning av "Stråhatten" som idrettslaget hadde på Kiærsagbanen i sin tid.

Dansefestene er nå mer påmeldingsfester for medlemmer og bekjente, for offentlige dansefester er ikke lenger så populære.

Fiskekonkurranser

I perioden 1950-1980 var fiskekonkurranser på moten. Det var meitekonkurranser om sommeren og pilking vinterstid. Førstepremien kunne være en bil eller annen premie av stor verdi. Slike konkurranser er det mindre av nå, men pilking holder fortsatt stand hvor konkurransen er blitt en årlig tradisjon. Arrangørene gjorde ofte gode penger på den måten. Varald Samfunnshus er delvis finansiert med penger fra en stor meitekonkurranse for å nevne det.

Bingo

Fra 1950-åra har bingoarrangementer erobret inntektmarkedet. På det området har det også skjedd en rivende utvikling fra primitive hjelpemidler til avansert datateknisk utstyr. De første årene opererte vi med plastskiver med tallrekker og små plastbrikker til å dekke tallene med. Var en uheldig å skumpe til skiva, kunne hele brikkehaugen ende på golvet.

Det gikk bra med bingo også her i bygda, men etter hvert ble konkurransen fra andre steder i distriktet for stor, og at vi lå i utkanten av trafikksentra gjorde også sitt til at det ble ulønnsomt. Mens gevinstene før var vesentlig matvarer, er det nå pengebeløp som deles ut.

Jeg innledet med at jeg satt bingo vakt, men det var på Kongsvinger hvor KIL TOPPFOTBALL står som bingoarrangør. Lag og foreninger har mulighet til å søke om å ta del i arrangementet mot å stille vakt i ei uke. Foreningen du representerer, får en viss prosentdel av spilleinntektene.

Andre inntektsmåter

Utenom det jeg har nevnt, har det gjennom årtiene blitt brukt mange finurlige måter for å skaffe penger til foreningsvirksomhet. Syver lanserte en gammel metode på Høstmarken vi hadde i fjor, nemlig "Peka Rätt". Fiskekdam og lykkehjul er også praktisert, men slike spesielle metoder hørte til litt større offentlige tilstelninger, og ikke vanlige møter. Det samme kan sies om luftgeværskyting, og vi minnes godt luftgevær med piler som var vanlig fram til 1960-tallet. I dag er pilene en saga blott.

I de seinere åra er det blitt vanlig med tippelag og andre former for bidrag til f.eks. Idrettslaget. For 100 kroner er du med på 10 ukers tipping, og får en viss andel av eventuell premie. Idrettslaget har videre tilbudt interesserte rabattkort til 100 kr. Du kan da få rabatt i en del butikker som sponser Idrettslaget på den måten.

Nei, nå må jeg si stopp, for ved nærmere ettertanke kan jeg fylle halve Medlemsbladet med moderne metoder. Men hvis noen av leserne kjenner til gamle og artige måter å få inntekter på, så tips redaktøren eller undertegnede om det.

Som avslutning vil jeg nevne noe de fleste foreninger har felles, nemlig medlemskontingent.

Oddvar

SAGBRUKSDRIFT PÅ 1950-TALLET

Fra min barndom på 50-tallet husker jeg sagbruksvirksomheten på Austmarka med glede. Lukta av nyskåret tømmer og eimen fra kølamilene sitter fortsatt innerst i neserota. Og hvinet fra sirkelsagene, drønnet fra plankebører som falt ned fra sterke skuldre på plankestablene, iblant akkompagnert av ulet fra dampmaskinens fløyte - alt dette ga liv i bygda når sagskuren var i gang.

I 1950-åra husker jeg det var sagdrift ved Masterud, Sjøvika, Fagernes, Solberghagen, Sunddammen, Holmen og Kolbjørnsrud. Ved Masterud, Solberghagen, Sunddammen og ved Holmen (til midten av 50-tallet) ble det brukt lokomobil (dampmaskin) som drivkraft. Ved ei lokomobilsag var det gjerne et mannskap på 13.

Kjerraten var en trekkinnretning som dro tommeret opp til saga, enten ved en el-motor eller via en aksling på dampmaskinen. Ved sager som lå ved vann, kunne tommeret trekkes opp fra to retninger, enten fra tommervelta på land eller rett fra vannet. Fra land ble det snaret kjettinger på stokkene, festet til en vaier, og fra vannet ble det slått i "høner", dvs. jernbleier festet til kjettinger. En mann hadde jobb med å få tømmeret opp til saghuset.

Fyrboten holdt dampmaskinen i gang. Han måtte fyre opp maskinen en times tid før saga startet. Det ble fyrt opp med tørr ved så det ble skikkelig varme. Siden ble varmen vedlikeholdt med sagflis som brant godt, selv om den var rå. Ovnens lå under dampmaskinen og var murt av teglstein. Om kvelden ble det fylt på sagflis og trekkhullet ble tettet. Neste morgen var det bare å åpne trekkhullet, så var fyringa i gang. Ellers måtte

fyrbøteren smøre og vedlikeholde maskinen, fylle vann på kjelen og ha oppsyn med damptrykket.

Inne på saga var det to sagmestre, en som kantet stokken og en som kløyvde. Sagmestrene måtte ha et godt øye for hva slags planker de kunne få ut av stokken. De hadde også ansvaret for at sagtrinsene var skarpe og måtte ofte sitte og file i hviletida. Med seg hadde de hver sin bakgutt som la stokken til rette på sagbrettet. Ofte var det egen bordsag hvor en sto og skar bord av den groveste bakhonen.

Fremre enden av saghuset var åpen og ble kalt "skøttet". Her sto en og kappet bakhon og "rebb" (spiler fra bordsaga) i lengder helst på 60 cm. Den ferdigkappede hon-veden ble fraktet vekk av en "mokkar" (noen ganger var det to). På barmark brukte han hjulbære og på snøføre en kjelke. Veden ble lagt i ranker til tørk og ble enten solgt som fyringsved eller brukt i kølamile. Ved Fagernes og Solberghagen ble det brent kølamiler fram mot 1960.

I "sagskøttet" kom den ferdige skuren ut. De tre plankesjauerne hadde det tyngste arbeidet. Planker og bord ble båret på skulderen med sjauarpute som underlag. De forskjellige dimensjoner ble lagt i hver sin stabel, som til slutt fikk en høyde på 4-5 meter. På yttersida av stabelen ble noen planker lagt lenger ut enn de andre med passe mellomrom så de dannet en trapp. Østerkara var kjent som solide plankesjauere. Det var en fornøyelse å se når de vippet av seg bera på stabelen. Plankene spredte seg med jamne mellomrom utover, så det nesten ikke var nødvendig å rettlege dem.

"Sponjekken" ble ansett for å ha det letteste arbeidet på saga. Han var ofte yngstemann, eller han kunne være nær pensjonsalderen. Sponjekken trillet sagflis i en bære fra ei grop under saghuset. Noe gikk til fyring av danpmaskinen og resten ut på en haug. Der kunne husdyrholdere hente seg gratis strømiddel. Som ekstraarbeid hadde sponjekken i oppgave å koke kaffe til hvilepausene. Ved elektrisk drevne sagbruk var det gjerne ei vilte som førte sagflisa i rør til sponhaugen. Her sparte de to mann, sponjekk og fyrbøter.

Arbeidstida ved sagene var fra kl. 7 til 17 og lørdag kl. 7 til 13. Det var to matpauser på hver en time, og de ga rom for ei pipe røyk og kortspill. Det gikk mest i whist og hundreogen. Tobakksrøyken og lydnivået i brakka var påtrengende fram til fløyta på dampmaskinen forkynnte at nå var det på'n igjen. Sagbrakka ga også rom for losji. Det var helst for fyrbøteren og de

som bodde lengst unna. Om kveldene var det gjerne samling i brakkene med kortspill og historier.

På Austmarka startet sagene som regel over nyttår og holdt det gående til forsommeren. Var det fløtertømmer, ble det også skåret om høsten. Men i august ble det aldri skåret, for da var det "råta"-måned, og plankene ville mugne.

Når skursesongen var slutt på forsommeren, hendte det at private fikk skåret tømmer til eget bruk av tømmer de hadde. Dette ble kalt bondeskur. Som regel tok sagmannskapet lite eller ingenting for arbeidet. Oppdrags-giveren pleide å stå for maten, f.eks. lapskausgryte og øl og dram etterpå.

Sagmannskapet ble lønnet pr. skåret tømmertylft. Lønna var lik, unnatt sagmestrene som hadde 10 øre eller vel så det mer pr. tylft. Tidlig på 50-tallet var tylftelønna ei krone, og kapasiteten på sagene var 20-30 tylfter om dagen. Når saga ikke gikk, uteble også inntektene. Det hendte ikke sjelden at det ble skåret i stein og spiker eller at andre ting røk. Sagarbeidet var ingenting å bli rik av, men det holdt da liv i folk. Asak drev en tid sagbruk ved siden av å ha butikk. En utenbygds plankesjauer han hadde, tok ikke ut lønn, men skrev matvarene på bok i butikken, og mange ølflasker ble ført i boka. Ved våroppgjøret var sjaueren skyldig 75 øre!

Sagarbeidet kunne ta hardt på helsa. De trekkfulle saghusede førte ofte til revmatiske lidelser. Men mange var seige og holdt ut lenge. Nils Nerby sjauet planker da han var bortimot 70 år, og etterpå møkket han bakhon på Sjøviksaga. Alf Lundhaug begynte på sag som 15-åring, og da han var 75, var han en tid sagmester på Kolbjørnsrudsaga. Sigvart Aaberg begynte også på sag som 15-åring, og var sagmester til han var 75. Han hadde 8 sønner, og alle arbeidet på sag i kortere eller lengre tid, som sagmestere eller bakgutter. Og sagkongen sjøl, Andreas Thorsen, begynte på Kiærsaga som 11-åring. Så seint som i 1970, da han var 81 år, var han engasjert som bladretter på saga i Åbogen.

Rundt 1960 rammet rasjonaliseringsbølgen sagbrukene, i likhet med jord- og skogbruk. Sagene ble nedlagt i tur og orden: Masterud sist på 50-tallet, Sunddammen og Solberghagen i 1961, Sjøvika i 1963, Fagernes i 1967 og Holmen i 1971 (72). Kolbjørnsrud sag er modernisert og har gått i drift fra tid til annen fram til i fjor.

Minnene fra guttedagene ved sagbrukene sitter igjen som ei spennende tid. Her ble mye fritid tilbrakt. Men sagområdet kunne være en farlig leke-

plass. I 1955 var jeg ved Holmesaga og så meg ut den høyeste stabelen som skulle bestiges. Ikke ved hjelp av "trappa", men rett opp den slette, motsatte sida. Det gikk bra helt til jeg kom nesten opp og skulle ta tak i det øverste bordet. Men dette lå løst oppå, og det resulterte i et 5 meters fall med lårbeinsbrudd og et drøyt to måneders opphold ved sjukehuset på Skarnes.

Likevel savner jeg de gamle dampmaskinsagene.

Åge Sørmoen.

Dette bildet er fra Sunddamsaga, trolig tatt under eller like etter krigen. Vi er usikre på noen av navnene.

Fra venstre: 1) Konrad Tjernsli 2) Arthur Høegh (fyrbøter) 3) Ola Skarnes (kjørte planker) 4) ? 5) ? 6) Jens Øverby 7) Martin Åberg (bak nr. 6, bakgutt kanta) 8) Albert Grindbråten (kølar!) 9) Thorvald Thorbjørnsen 10) ? 11) Einar Åberg 12) ? 13) ? 14) Bjarne Svendsen 15) Olaf Høegh 16) Ingvald Neset (sjauer)

KJIRUSTUA

Etter Blåsarstua og Stupin har vi kommet til den tredje tømmerstua som lå ved åa her, som var Kjirustua. Den lå nærmere bestemt mellom damfestet og kverna. Som navnet tilsier var det nok opprinnelig kjirubrennere som holdt til her. Ved folketellinga i 1865 finner vi Johan Eriksen f. 1800, han var kjirubrenner, g.m. Inger M. Kristiansdtr. f. 1819, og hennes barn Karoline Hansdtr. f. 1856. Denne familien bodde trolig her. Men i 1875 er de borte, og erstattet med med en kølabrenner, som det var flere av her da.

De som vi med sikkerhet vet senere flyttet hit var Gunder Torbjørnsen, f. 1846, gift 1893 med Maren Olsdtr. Olsbråten (Barsat) f. 1863. De fikk sønnen Thorvald f. 1895. Gunder var skomaker, men døde allerede i 1899, og Maren satt da igjen alene med Thorvald på 4 år. Hun ble boende her de neste 60 år.

Det var sikkert ikke godt å skaffe seg utkomme, men etterhvert fikk hun arbeide med klesvask og rengjøring. Da vegen til Mitandersfors ble anlagt, hadde hun vask for noen av anleggsfolkene. Hun hadde også vasken i "Bygningen" der det var kontorer bl.a. Når smågutta trampet for mye i golvvasken hennes der, hendte det at de fikk smake skurefilla. Maren var nok ellers snill.

Hun ble kalt forskjellig, så som Maren Barsat eller Maren Dammen. Jeg husker henne bare som Maren Kjirustua. Ca 1950 kom hun til Vinger pleiehjem på Hov, der hun døde i 1959. Det er i år henholdsvis 100 år og 40 år siden Gunder og Maren døde. På tross av lange dager og mye arbeide, ble hun nesten 96 år gammel.

Da hun flyttet ble stua revet.

Arve Haugen

Arve sendte et avisutklipp om Maren, vi tar med et utdrag:

Maren er fra Olsbraten på Skullerudskogen. Faren var husmann med en stor barneflokk, så Maren måtte tidlig lære å klare seg selv. Etter konfirmasjonen tok hun seg tjeneste, og en tjenestejente hadde ingen misunnelsesverdige stilling på den tid. Arbeidstiden begynte ved 5-tiden om morgenen og varte i ett til langt på kvelden. Foruten fjøsstellet der før og vann måtte bæres lange veier, var det karding og spinning og vedbæring

foruten husarbeidet, og om sommeren onnearbeide. Lonna besto i litt klær; enkelte kunne dertil ha opp til 20 kroner året i kontant lønn. Kosten var også skral. Maren fortalte at på et sted måtte hun dele silda så folka fikk en halv hver.

Hun tjente på flere gårder på Austmarka, inntil hun giftet seg med skomaker Guomar Thorbjørnsen. I sitt ekteskap fikk hun en sønn. Men mannen døde etter få år, og Maren ble alene med gutten, og den tid var det hverken morstrygd eller barnetrygd. Men Maren hadde to sterke armer, dertil pågangsmot og et sprudlende humor. Hun fikk nok av arbeide med klesvask, rengjøring og om sommeren onnearbeide, og hun sparte seg ikke. Tidlig om morgenen mens det ennå var mørkt, kunne man treffe henne på vei til arbeidet med gutten på ryggen. Hun hadde også hjemmearbeide med spinning, vask og stryking.

Andreas Thorsen.

Som et eksperiment tar vi med bildet fra avisutklippet. Maren var 95 år.

MØTER MED PUKEN . . . .

Vi fortsetter med utdrag fra denne boka av Olaf Sunde. Se omtale i blad nr. 78.

Det er **Per Abrahamstorpet** (1862-1946) som forteller.

Blankeholmsdrenge og puken

I Småland var puken å hente eine drengen på en hærregal som hette Blankeholm en gong. Han kom i en kjørdoming så fælans fin at de var reint et spetakel, gut. Han hadde me sæ klokkarn som var dau långe sea. Den are drengen såg'n skei over gølve da dom tog'n, de var alt han førnam tå de.

Opp i kjørdomingen bar de, å avste tæl kjærrgaln kjørde dom så de gnestre, før guten hadde tii ei huguskål tå et lik en gong, å detta sku'n svi før. Puken bau'n på kortspell å alskens ting mens dom kjørde, men han var så førskrækk at'n itte kom sæ tæl nån ting.

På kjærrgaln møtte dom en an kær. "Har du med dæ de du har tii," spurde han.

"Ja, de har je," svara guten.

"Da skær du gå dit du tog'n å sea skær du gå å legge dæ uta kjærkeporten å læsa Fadervåre, før du skær få samma skjussen attenne som du kom hit med."

Guten så gjorde, å der kom dom å hent'n å kjörd'n attende som kærn hadde sagt. Da var sola oppe om mårran.

Je var itte me sjol så je kan gå go fø de, men je tente på galn å hørde de der.

Tussen (nissen)

I hemme åt kjærringa mi var de to galer. Den eine sto øde, men på den are hadde dom kalas en gong. Ein tå kæra som var me vart trøtt - å kanskje full au - å knalle sta å la sæ på den are galn som sto tom han.

Da'n hadde liggj der ei stønn, kom de inn en heil skokk me nisser, å dom tæl å danse, så de var reint fælt. Dom såg nukkk kærn, tala hopes om'n, men dom kom tæl de at'n låg å svav, så dom høllt på. Tæl slute tog'n å knuvle opp tobakksdåsen sin å rætte dein tæl dom; man da fækk'n en liten ørfill tå dom, læll. De var akkurat som en veng sku ha slii'n, sa'n etterpå, så lett å fint slog dom

Ved F.Å

SOMMERTUR TIL DANMARK

Vårt broderland i sør har mye interessant å by på: Hyggelige folk, kroer, herregårder, koselige byer, og ikke minst historiske severdigheter. Det er på høy tid at Historielaget avlegger Danmark et besøk.

Vår tur starter om ettermiddagen søndag 27. juni, og hjemkomst er natt til lørdag 3. juli. Finn-Ivar Sandhalla transporterer oss med NSB tur-buss, og vi tar ferje fra Oslo til Hirtshals og tilbake fra Hirtshals til Moss.

Vi overnatter fire netter i Bygholm Park i Horsens, et flott hotell som opprinnelig er en herregård fra 1775. Derfra gjør vi utflukter til Vejle med bygging, Kolding med byens kjente borg, Odense og H.C. Andersens hus, Århus med museer og Den Gamle By - for å nevne noe.

Turen vil koste ca. 4.700 kroner ved 20 reisende, noe mindre hvis vi blir flere (35 plasser er bestilt) I prisen er inkludert buss, ferje, hotell med halvpensjon, guiding i Vejle og noen billetter. Tilegg for enkeltrom/lugar kr. 780,-.

Dette er en fin anledning til å bli kjent med Danmark og med reiseglade medlemmer i laget, så vi ser fram til din påmelding til

Åge Sørmoen, tlf. 62 82 81 47, innen 1. juni.

Utgever: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Aberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo

Tlf. 22 44 54 52

Medlemskap koster 100 kr året.

Betales til

Austmarka Historielag

Wenche Lonhoiden

2224 Austmarka

Postgiro 0814 3552056